

Těžštěm vědecké práce Macúchovy bylo především bádání o mandejcích. To velice dobfie osvétluje a Macúchův přínos vyzdvihuje prof. Komorovský v článku nazvaném „Příspevok Rudolfa Macúcha k otázke počiatkov mandeizmu“. Komorovského článek by bylo možno výborně užít jako solidní příspěvek do encyklopedie religionistiky, jak mnoho se tu čtenář o mandejcích doví.

Poslední příspěvek tohoto sborníku napsal prof. ThDr. Dušan Ondrejovič, působící stejně jako prof. Gábriš už řadu let na Evangelické teologické fakultě v Bratislavě. Jeho nadpis zní „Islám a kresťanstvo“. Vzpomíná tu na začátky slovenské islamistiky a na to, že Macúch přeložil do slovenštiny v r. 1949 Korán, který žel nikdy nevyšel. Cituje Macúchovo stanovisko „kresťanstvo reformou židovstva, islám reformou arabského paganizmu“ a vyrovnává se s ním ve světle novějších teologických proudů. Macúchova studie o islámu si zachovává svou hodnotu, je obsáhlá a přesná v objektivních údajích, i když v jeho hodnocení zůstává u staršího, klasického důrazu na monoteismus jako jeho základní hodnotu. Macúchova rozprava „Islám a kresťanství“, vydaná v r. 1951 v Tranosciu, tvoří tak významnou etapu ve slovenské islamistice, v současné době se dokonce stala učebním textem pro posluchače jak teologie, tak religionistiky.

Celý sborník je velmi informativní, svěží a zdařilý. Jeho hlavnímu redaktorovi prof. Komorovskému patří zvláštní dk, že tuto významnou postavu, která působila po léta v cizině a je tedy doma méně známá, přiblížil užitečně a živě slovenské i české veřejnosti.

JAN HELLER

Nevěsta v uzavřené zahradě,

Praha: Gallery, s.r.o.

ve spolupráci s NG 1995, 120 s.

Je to nepochybně výbavou nejluxusnější a obsahem nejobsáhlejší katalog výstavy uspořádané Národní galerií v klášteře sv. Anežky České (30.8.-1.10.1995) v rámci akce *Starý zákon v umění*. Na úvodních stranách je uveřejněn text velvyslance Izraele Moshe Yegara, prvního iniciátora celé akce. Zamýšlí se v něm nad kulturním významem

Starého zákona a jeho ohlasy v literatuře, výtvarném umění a hudbě. Pak následuje vlastní titulní list s překrásnou miniaturou, která je ve zvětšené podobě i na obálce celé knihy a opakuje se i na její poslední straně. Jde o iniciálu „O“ na počátku textu Písně písní z *Olomouckého antifonáře*, kde Ježíš – hoch už povyrostlý – objímá oběma rukama v milostném gestu krk a šiji své matky Marie, sedě jí na klíně. Tento motiv – náboženská transpozice milostného citu jako klíč k textu Písně písní – je vlastně klíčem k tématu celé výstavy i katalogu.

Jádrem katalogu je vynikající studie z pera současného ředitele Národní galerie Mgr. Martina Zlatohlávka nazvaná „Nevěsta v uzavřené zahradě. Motivy ikonografie biblické knihy Píseň písní“. Je to hluboký průhled do dějin chápání Písně a do toho, jak se toto pochopení promítalo umělecky. Pokuším se zde podat jeho stručný výtah.

V úvodu říká autor, že úkolem této práce je postihnout výtvarně zpracování Písně a jeho proměny přibližně od dvanáctého do patnáctého století. Vychází z klášterního prostředí obnovených řádů ve Francii, kde Píseň sehrála mimořádnou roli. Podstatou křesťanské víry je poselství, že nevstřížitelný Bůh sestoupil v Kristu do lidského těla. Tím, říká autor doslova, „i když se křesťanské pravověří slovně bránilo zpředmětnění svého Boha jako pohanského projevu, přes podoby Kristova obličje křesťanské umění dospělo k jeho statutárnímu provedení“. – V křesťanské tradici od počátku často obraz nahrazoval slovo, vystihoval ve zkratce závažný pojem a přibližoval jej lidem.

Druhá kapitola Zlatohlávková pojednání má nadpis „Biblická kniha Píseň písní a její hermeneutický problém“. Autor zde vykládá dějiny textu Písně od Jeronýma až po přesnou recenzi Hardingovu z r. 1100. Dále osvétluje spor o kanoničnost Písně. Staří rabíni si Písně velmi cenili. Byť je částí až třetího dílu židovského kánonu, tedy Spisů, její text se liturgicky čítá o velikonočních, při slavení pesachu. Probírá se tu její název, problém autorství i forma a rámeček. Velice zajímavý je pohled do přeznačování Písně pomocí alegorického výkladu na vztah Hospodina a Izraele, Krista a církve.

Třetí kapitola má název „Ženich a nevěsta“. Úkolem vykladačů bylo obsadit role že-

nicha a nevěsty tak, aby to bylo ve shodě s celkem biblického poselství. V textu samém jsou tyto role označeny jmény Šalomouna a Šulamitky. Proroci Ezechiel a Ozeáš přirovnávali vztah Hospodina k Izraeli ke vztahu muže a ženy. Ozývá se to i u dalších proroků, jmenovitě Jeremjáše a Izaiáše. Důležitou roli má žena – moudrost v literatuře mudroslovné. Podrobně se probírají jednotlivé knihy novozákonní, kde se vyskytuje tentýž motiv. Nový zájem o Píseň se probouzí ve scholastice v 11. a 12. století. Anselm z Laonu, žák Anselma z Canterbury, napsal *Enarrationes in Cantica canticorum*. Jmenovitě u cisterciáků roste důraz na výtvarné umění. Vzniká nová umělecká epocha s novou architekturou i literaturou. Textu *Písně* se chápě pozoruhodný benediktnin Rupert z Deutz u kolem r. 1120. V téže době vykládá *Píseň* Honorius Augustodunensis. Tyto výklady souvisejí s tím, že ve dvanáctém století rozkvetl mariánský kult a Maria, nejen matka, nýbrž i nevěsta Kristova, zastupuje jak Církev, tak i duši věřícího. Podrobně se tu líčí, v čem Rupert překročil Honoria a jak svým novým pojetím položil základy budoucí mariánské mystiky. Je tu kratší zmínka o dalších autorech komentářů k *Písni*, nad nimiž vyniká Bernard z Clairvaux. Ten mariánské pojetí dále rozpracovává. U něho se dějiny spásy církve obracejí do niternosti člověka samotného. To je počátek nové epochy křesťanské mystiky, která si zakládá na osobnosti a jejím přímém vztahu k Bohu. Tyto nové pohledy se pak jeví v řadě obrazů – především iluminovaných iniciál v různých rukopisech Písma. Zde je Zlatohlávkův text, dosud doprovázený bohatými odkazy na literaturu, ale bez ilustrací, dokumentován celou řadou pozoruhodných fotografií těchto iluminovaných iniciál. Zlatohlávek je komentuje podrobně, zasvěceně a přesvědčivě.

Čtvrtá kapitola se jmenuje „Život v klaustru“. Zde se nejdříve popisuje, jak vyhlížely cisterciácké kláštery a jaká symbolika byla v pozadí jejich rozvržení. Mnišské řády jsou v té době jakýmsi Božím předpoklím na zemi, ostrůvky, naplněné Boží přítomností. Lidská pohlavnost tu nemá místa, ale erotika je transponována do mystiky. Text *Písně* se interpretuje jako popis Boží zahrady panenství a tím obraz Církve. Vstup do kláštera se přirovnává k návratu do ráje, do zahrady Bo-

ží lásky. Ráj uzavřený zdi kláštera je protívou ke světu obecného lidu, který byl vyhnán z ráje. Zvláště pro Bernarda z Clairvaux je klášter uzavřená zahrada, kde se pramenem života stala vylitá krev Kristova. I motív vinice, častý ve výzdobě, odkazuje ke eucharistii. Lišky ve vinici jsou heretici, kteří Boží vinici poškozují a ohrožují.

Pátá kapitola „Zvláštní motivy v iluminacích textu *Písně písní*“ je předposlední částí Zlatohlávkovy práce a věnuje se rozboru obrazového materiálu. Vše, co bylo dříve zmíněno a dokládáno citacemi autorů, se zde ukazuje na obrazech, a to nejen iluminací, nýbrž i na některých nástěnných obrazech oné doby. Jsou tu zmíněny i některé málo známé iluminované české bible se stejnými motivy.

Poslední šestá kapitola má název „Madona – panna, nevěsta a matka“. Vzájemné propojení těchto tří rolí v postavě Madony je svorníkem mariánské kultu a vychodiskem mariánské mystiky. Dvanácté století dovtvořil obraz Panny Marie, vyrůstající už z tradice patristické. Vše tu autor zase dokumentuje na dobových obrazech, a to i z českého prostředí. Alegoricky se podává mariánská látka v obraze „honu na jednorozce“, tvora nezkratitelného jinak leč čistou pannou. Sám pojem zahrady je vnímán v obrazném smyslu. Ve vrcholném středověku vznikají obrazy Madony v uzavřené zahradě, doložené i u nás. Zahrada se stává duší člověka, která je schopna přijmout Krista. Duše – nevěsta – Maria – v ní vskutku obcuje s Kristem, Tím se svatba Beránkova, pojímaná ve Zjevení Janově jako budoucí, eschatologická, zpřítomňuje a zniterňuje.

Tři strany připojené bibliografie dokládají, v jaké pozoruhodné šíři pojal autor svou práci. Jsou tu i zkratky citovaných biblických knih a seznam dalších zkratk, v nichž je citována vybraná literatura, především známé encyklopedie.

Druhou velkou část svazku zaujímá vlastní katalog výstavy. Je uspořádán časově, od třetí čtvrtiny 13. stol. až po začátek stol. 16. Na pravé straně je vždy reprodukce obrazu, na levé podrobné údaje: autor obrazu, tedy malíř, samozřejmě pokud je znám, název obrazu, jeho datování, materiál, na čem je namalován a jaké má rozměry a konečně podrobný a zasvěcený výklad o tom, co lze na

obrazu spatřit a jaký to má význam. Je připojeno i místo, kde je nyní obraz uložen, i odkazy na literaturu, která už na něj dříve odkázala nebo jej zpracovávala. Jsou tu i miniatury – iluminované iniciály v rukopisech, architektonické prvky, na př. svorník s vinnou révou, fragment tympanonu či portál, obrazy soch Madony či jejích obrazů na různých oltářích, obrazy z iluminovaných graduálů či passionálů a breviářů, ba i vitrail s korunováním P. Marie. Celkem jde o dvacet barevných obrazů doplňujících 15 nebarevných obrazů přímo ve Zlatohlávkově textu. V seznamu obrazů na konci knihy je i údaj, kdo pořídil fotografii, kdežto autoři výkladu k obrazům jsou označeni iniciálami přímo pod výkladem.

Jak vše zhodnotit? Katalog je pozoruhodná edice spojující kvality umělecké, historické i teologické. Už sama výstava byla vynikajícím kulturním činem, který nám přiblížil oblast dnes sice oceňovanou, přesto však stále málo známou. Nejsem odborník tiskař či výtvarník, abych uměl a mohl lépe posoudit grafickou kvalitu reprodukcí. Zdájí se mi zdražené. Jako teolog však mohu posoudit především Zlatohlávkovu práci o původu a růstu mariánského kultu a mystických tradic ve středověkých kláštorech. V tomto směru předložil Martin Zlatohlávek práci zralou, pronikavě analyzující a zcela přesvědčivě syntetizující to, čím se u nás zabývalo jen málo odborníků. Zaslouží si za tuto svým způsobem průkopnickou publikaci plné uznání a vřelý dík čtenářů – umělců, historiků umění, i religionistů a teologů, analyzujících dosud nemnoho známá zákoutí našich duchovních kořenů.

JAN HELLER

Jiří Prosecký,
Prameny moudrosti.
Mudroslovná literatura
staré Mezopotámie,
Praha: Oikúmené 1995, 121 s.

Autor knihy (nar. 1949) je náš přední křesťanský spisovatel střední generace. Působí už řadu let v Orientálním ústavu Akademie, nyní jako vedoucí knihovny a zástupce ředitele. Pro-

cestoval Přední východ a představil se naší veřejnosti řadou významných publikací. Podílel se vydatně na *Mýtech staré Mezopotámie* (1977) a *Pramenech života* (1982), předložil Jepsenova *Královská tažení* (1987) a předložil pozoruhodný průhled do literatury staré Mezopotámie knihou *Královské knihy staré Mezopotámie* (1995; srov. recenzi v *Religiu* 3, 1995, s. 193-195).

První, podstatně stručnější část knihy tvoří pronikavá studie „Mudroslovná literatura staré Mezopotámie“ s podtitulkem „překladatelská poznámka“. Je sice rozsahem nevelká (s. 9-24), ale obsažná a hutná. Dovíme se v ní, jak se vymezuje „mudroslovná literatura“. Jde o soubor textů, říká zde autor doslova, které byly sepisovány a tradovány za tím účelem, aby své vzdělané současníky i pokolení budoucí seznamovaly s jistými názory, životními zkušenostmi i poznatky v oblasti náboženství, morálky a každodenní praxe, které byly považovány za obzvláště důležité. Ohniskem jejich tradování byla písařská škola, „dům tabulky“, kde se žáci učili nejen psát, ale i sumerštině a celé řadě dalších znalostí nezbytných pro budoucí pracovníky administrativy, ale i kněžských funkcí. Pak se tu popisují nálezy sumerských mudroslovných textů a velmi přehledně periodizují dějiny staré Mezopotámie. Už texty staré doby mají širokou žánrovou škálu; vyspělost literárních forem svědčí o dlouhém předchozím vývoji v rovině ústní i písemné tradice. Svou konečnou literární podobou dostaly tyto texty většinou v době novosumerské, tedy během 3. dynastie urské. Zvláštní pozornost to věnuje autor sbírkám přísloví a bajek. Uvádějí se tu i ukázky. Dále je tu zmínka o hádankách a literárních sporech. Známe i rady otce synovi, rolnický kalendář a satiry, speciálně satiry z prostředí písařské školy. Žánr sporů byl zvláště oblíben a je dosti bohatě doložen. Jejich kompozice má dosti pevné schéma, rozsahem se pohybují mezi 100 až 300 řádky. Zatím je jich známo sedmáct. U nejvýznamnějších se tu popisuje jejich obsah a ráz. Skutečnost, že v některých sporech vystupuje jako soudce panovník, vedla k domněnce, že tyto spory byly předváděny nebo recitovány při různých slavnostních příležitostech v jeho přítomnosti a za účelem jeho oslavy.